

Пэрспэктывы эўрапейскай інтэграцыі Беларусі

Віталь Сіліцкі

Уводзіны

Проект «Заходні выбар для Беларусі» адлюстроўвае нашае бачанье будучыні краіны як дэмакратычнай дзяржавы, інтэграванай у эўрапейскую палітычную, праўную і культурную прастору. Эўрапейская Беларусь – гэта ня проста мара купкі інтэлектуалаў, але мэта, якой, на нашу думку, павінна быць падпарадкованая ўся лёгіка будучых дэмакратычных пераўтварэнняў. У такой узаемасувязі ёсьць свой асаблівы сэнс. У краінах Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы палітычныя, эканамічныя рэформы і эўрапейская інтэграцыя былі ня проста паралельнымі працэсамі, а ішмат у чым узаемазвязанымі часткамі аднаго цэлага, якое вызначала кантекст і сэнс посткамуністычнай трансфармацыі. «Вяртаньне ў Эўропу» – удалы палітычны лёзунг, які сфармуляваў квінтэсэнцыю рэформаў. Пэрспэктыва ўступлення ў Эўрапейскі Зьвяз стала маторам радыкальных пераўтварэнняў, дазваляла падтрымліваць іх тэмп і глыбіню нават у той пэriяд, калі сацыяльны і палітычны кошт рэформаў выяўляўся недазваляльна высокім для грамадзтваў і нацыянальных элітаў, а кансэнsus вакол неабходнасці пераўтварэнняў атакаваўся палітычнымі апанэнтамі, што з'явіліся на хвалі грамадзкай незадаволенасці іх вынікамі.

Эўрапейскія стандарты эканамічнай і палітычнай систэмаў, прынцыпы узаемадзеяння дзяржавы і грамадзтва і вырашэння міжнацыянальных

супяречнасьцяў давалі для рэфарматарскіх элітаў адказ на пытанье, куды і да чаго яны павінны імкнуцца, якога канчатковага выніку павінен дасягнуць працэс рэформаў. У той жа час далучэныне да Эўрапейскага Зьвязу было ня толькі мэтай, якая апраўдвала балючыя і непапулярныя рэформы, але і сродкам, гарантыйяй незваротнасьці вяршэнства закону, поўнага разрыва з таталітарным мінульым, пазбаўлення ад страху. «Эўропа» ёсьць той фундамэнтальнай пераменны, якай шмат у чым здольна патлумачыць адрозненіне ў дынаміцы і канчатковых выніках трансфармацыі паміж блёкамі посткамуністычных краінаў, дзе працэсы рэфармацыі ішлі, адпаведна, у кантэксьце і вонкака кантэксту эўрапейскай інтэграцыі. Гэта ёсьць важным урокам для Беларусі, адзінай з усходнеэўрапейскіх краінаў, якой яшчэ трэба вызначыць для сябе траекторыю дэмакратычных і рынковых рэформаў.

На шляху эўрапейскай інтэграцыі Беларусі паўстаюць, здавалася б, неадольныя перашкоды. Адна зь іх, безумоўна, знаходзіцца знутры самой Беларусі. Наколькі грамадзяне краіны ўсьведамляюць сябе часткай эўрапейскай цывілізацыі, яе культурнай і палітычнай традыцыі? Сённяня пра «вяртанье ў Эўропу» мроіць найперш тая частка беларускага грамадзтва і (контр)эліты, у чыім разуменьні гістарычны факт прыналежнасці краіны да эўрапейскай цывілізацыі прымаецца як дадзенасць. Аднак сённяня гэтая частка ўяўляе сабой значны, але яшчэ не дамінуючы сэгмент і, найважнейшае, яна ня мае вагароў прыніцьця стратэгічных рашэнньняў, якія б вызначалі доўгатэрміновае раззвіццё краіны. Для астатніх часткі беларусаў Эўропа ўяўляеца *terra incognita*, якую ім трэба для сябе адкрыць у поўнай меры (калі, канечне, яны гэтага будуць прагнучы). Другая перашкода – знутры самой Эўропы, дакладней, Эўрапейскага Зьвязу, дзе ў значнай ступені адсутнічае ўспрыняцце Беларусі як часткі эўрапейскай палітычнай і культурнай прасторы і элемэнтарнага ўсьведамлення існаваньня такой дзяржавы і нацыі. І ўсё-ткі ўва ўмовах, калі Беларусь і Эўрапейскі Зьвяз стаюцца беспасярэднімі суседзямі, узьнікае неабходнасць выпрацаваць новыя мэханізмы і прынцыпы ўзаемаадносінай. У выпрацоўцы апошніх асабліва неабходна ўлічваць той факт, што пабудова «новага суседзтва» будзе ісці ўва ўмовах найглыбейшай палітычнай, эканамічнай і сацыяльнай трансфармацыі Беларусі, незалежна ад таго, на які прамежак часу краіна працягне сваё існаваньне ўва ўмовах

аўтарытарнага рэжыму. Эўрапейскі Звяз можа дапамагчы дэмакратычным пераўтварэнням у Беларусі ў той меры, у якой беларускае грамадзтва здолее скарыстацца магчымасцямі, якія адкрыле перад ім супрацоўніцтва з ЭЗ для паглыблення і забесьпячэння незваротнасці тых рэформаў, якія раней ці пазней пачнуцца ў краіне.

Эўрапейская будучыня новых суседзяў – пазыцыя ЭЗ

Пэрспэктывы эўрапейскай будучыні Беларусі і іншых усходнеэўрапейскіх краінаў – «новых незалежных дзяржаваў» – шмат у чым залежаць ад таго, наколькі будзе адкрыты для інтэграцыі сам Эўрапейскі Звяз. У цяперашніх умовах, калі ЭЗ ператварыўся зь міждзяржаўнага аб'яднання ў комплексны мэханізм, які шмат у чым арганізуе эўрапейскі кантынэнт як цэласць, акурат ён дыктуе правілы гульні і рэгулюе рамкі магчымасцяў для свайго атачэння.

На сёньняшні дзень бачаньне «Эўропы вонкак (beyond) ЭЗ» сфармулявана ў дакумэнце «Шырэйшая Эўропа -- суседства: новая апора для адносінай з нашымі ўсходнімі і паўднёвымі партнарамі», які фармулюе стратэгію ўзаемаадносінай Эўразьвязу з сваімі «новымі суседзямі» (краінамі, якія будуць межаваць з ЭЗ пасля ягонага пашырэння ў 2004–2007 гг.) ува Ўсходній Эўропе і краінамі паўднёвага Міжземнамор’я¹. У дакумэнце прызнаецца, што Эўразьвяз мае забавязанні не толькі перад новымі чальцамі, але і новымі суседзямі ў справе забесьпячэння сацыяльнай стабільнасці і эканамічнага дынамізму. У дакумэнце ЭЗ прызнае інтарэс у падняцці ўзроўню ўзаемінай з суседзямі на аснове ўзаемных вартасцяў, прыхільнасці да палітыкі, якая дазволіла бы пазыбечы новых расколаў у Эўропе і спрыяць стабільнасці і росквіту ўнутры і вонкак новых межаў Эўразьвязу. У абмен на дэмантрацыю рэальнай адданасці эўрапейскім вартасцям новым суседзям абяцаецца роля ў эўрапейскім супольным рынку і крокі ў лібералізацыі руху тавараў, паслугаў, капіталу

¹ Wider Europe-Neighborhood: A New Framework for Relations with Our Eastern and Southern Members. Commission of the European Communities. Brussels, 11 March 2003. http://europa.eu.int/comm/external_relations/we/doc/com03_104_en.pdf.

і працоўнай сілы (чатыры свабоды). Апошняй ўлучаюць пэрспэктыву лібэралізацыі гандлю, лібэралізацыю, а магчыма, і скасаваньне візовых рэжымаў, шчыльнейшае супрацоўніцтва ў галіне науки і адукациі, захаваньня бясцекі і г. д. У дакумэнце адзначаецца, што ў пэрспэктыве новыя суседзі змогуць быць звязаныя з ЭЗ настолькі шчыльна, наколькі могуць быць звязаныя краіны – не чальцы ЭЗ. Тым жа часам падкрэсліваецца, што палітыка «новага суседства» выпрацоўваецца для краінаў, уступленьне якіх у ЭЗ не прадбачыцца ў сярэднетэрміновай, а тым больш у кароткатэрміновай пэрспэктыве. Уступленьне ў ЭЗ безумоўна выключана для краінаў паўднёвага Міжземнамор'я. Што ж тычыцца ўсходнеэўрапейскай чацвёркі (якая ўключае Беларусь), то ў яе адносінах застаецца дзейным палажэньне дамовы пра Эўрапейскі Звяз, якое дае якой-любы эўрапейскай краіне магчымасць падаць заяўку аб сяброўстве ў ЭЗ у выпадку, калі яна адпавядзе крытэрам сяброўства ў ЭЗ, вызначаным Капэнгагенскай дамовай: демакратыя, выкананьне правоў чалавека і правоў мяняшняў, дзейная рынакавая эканоміка, здольнасць вытрымаць канкурэнтны прэсінг з боку ЭЗ, здольнасць у поўнай меры выкананць усе забавязаныні чальца ЭЗ (улучна з ужываньнем эўрапейскага права). У той жа час перамовы пра сяброўства гэтых краінаў у ЭЗ ня могуць нават пачацца датуль, пакуль сам Эўразвяз ня вырашиць для сябе пытаньня аб сваіх канцавых геаграфічных межах. Паколькі ў гэтай дыскусіі павінны прымакаць паўнапрайны ўдзел і новыя чальцы, яе рэальны пачатак можна чакаць толькі цягам наступных некалькіх гадоў.

На наш погляд, у дакумэнце зроблены цалкам адэктывны акцэнт на тое, што інтэграцыя «новых суседзяў» з Эўразвязам можа ажыццяўляцца толькі на аснове ўзаемна прымальніх вартасцяў і максимальна збліжанай інстытуцыйнай асновы, якая забяспечвае рэалізацыю гэтых вартасцяў на практыцы. Інчай кажучы, перадумовай для эўрапейскай інтэграцыі ёсьць унутраная эўрапеізацыя краінаў – новых суседзяў. Выклікае аптымізм і тое, што ЭЗ падкрэслівае сваё імкненіне да таго, каб такое збліжэніе ажыццяўлялася на практыцы. Іншымі словамі, «новым суседзям» (асабліва ўсходнеэўрапейскім краінам, якія захоўваюць шанцы на сяброўства ў ЭЗ у доўгатэрміновай пэрспэктыве) пропануецца цалкам разумная альтэрнатыва: перш, як пачынаць перамовы пра далучэніне да ЭЗ,

стаць знутра Эўропай, або пахаваць для сябе надзеі на далучэньне. Апрача гэтага, дакумэнт прадугледжвае дастаткова шырокі спектар перавагаў для «новых суседзяў» пры ўмове, што імі будуць звязаныя крокі для збліжэння свайго ўнутранага ладу з эўрапейскімі стандартамі і інстытутамі. На дадзеным этапе гэтыя магчымасці прапісаныя без пазначэння ўмоваў і часавых гарызонтаў, што, верагодна, будзе зроблена ў наступных, больш канкрэтных і дэталёвых дакумэнтах ЭЗ.

Нэгатыўным бокам дакумэнту можна лічыць «зъмяшэннене» ў ім эўрапейскіх і неэўрапейскіх суседзяў ЭЗ, што аўтаматычна кідае цену пэсымізму на эўрапейскую будучыню Украіны, Малдовы і Беларусі. Да таго ж, нягледзячы на пазытыўную рыторыку дакумэнту, думкі, якія выказываюцца некаторымі эўрапейскімі лідэрамі, даюць зразумець, што Эўропа на ўсход ад Бугу ўяўляецца імі незьдзяйсняльным і непатрэбным праектам. (Прыкладам можа быць нядаўнє выказванье Рамана Продзі: «Для мяне ня мае ніякага значэння, што украінцы ці армяне пачуваюцца эўрапейцамі, таму што новазэляндцы таксама пачуваюцца эўрапейцамі»; сама пастаноўка праблемы так кідае цену на ўсю афіцыйную рыторыку ЭЗ аб «збліжэнні на аснове супольных вартасцяў».) І тут можна адразу адзначыць супяречнасці паміж мэтамі палітыкі новага партнэрства і інструментамі, што пропануюцца для яе дасягнення. Унутраны выбар на карысць Эўропы ў краінах – новых суседзях наўрад ці будзе магчымы пасъля таго, як ім будзе пэўна адмоўлена ў сяброўстве ў Эўрапейскім Звязе. Таму сама пэрспэктыва адназначнага «не» іх сяброўству ў ЭЗ можа як найгорш падзяліцца на ход іх далейшага развицця. Такое развязаньне пытання падняло б стаўкі тых сілаў, што будуюць сваю стратэгію на лёзунгу «ў Эўропе нас ніхто не чакае» і перасьледуюць рэалізацыю мадэлі аўтарытарнага (ці паўаўтарытарнага) палітычнага ладу і бюрократызаванай эканомікі, якая працуе выключна на карысць асобных алігархічных груповак.

Тому для дэмакратычнай будучыні краінаў – новых суседзяў з заходу СНД, улучна зь Беларусью, умовы збліжэння з ЭЗ, межы і часавыя гарызонты павінны ўлічваць іх эўрапейскую прыналежнасць. Аптымальны інстытуцыйны формай такога збліжэння ў каротка- і сярэднетэрміновай пэрспэктыве магла быць

выпрацоўка «Усходняга вымеру» (*Eastern Dimension*) у вонкавай палітыцы ЭЗ². Ідзеца як пра вышэйшы ўзровень ангажаваньня, так і пра вышэйшы парог умоваў, якім гэтыя краіны павінны адпавядаць. Безумоўна, узаемадзеянне з кожнай з канкрэтных краінаў павінна ўлічваць яе спэцыфіку, але гаворка павінна ісьці пра спэцыфіку ня мэтаў (канцавой мяжы інтэграцыі), а сродкай для іх дасягнення, што ўлічвала б розніцу стартавых этапаў, зь якіх кожная краіна пачынае свой шлях да збліжэння з Эўропай. Для Беларусі спэцыфіка палягае, безумоўна, у тым, што нашай краіне яшчэ трэба прайсці праз этап дэмакратычнай трансфармацыі.

Аднак чаму ЭЗ павінен турбавацца гэтым і, як вынік, імкнуцца да шчыльнейшай інтэграцыі з эўрапейскім «новымі суседзямі» і, у прыватнасці, зь Беларусью? Найперш такая палітыка была б у інтарэсах самога Эўрапейскага Зьвязу, што выказаўся за правядзенне палітыкі, якая дапамагла б пазыбгчы новага расколу Эўропы і спрыяць стабільнасці і росквіту за новымі межамі Зьвязу, асноўнымі элементамі якой сталі б прасоўванье рэформаў, устойлівага разъвіцця і гандлю. Дасягненне гэтых мэтаў (забесьпячэнне стабільнасці, росквіту, эканамічнага дынамізму ў краінах – новых суседзях) стварае дадатковыя перадумовы для ўзмацнення самай адзінай Эўропы. Гэтыя мэты ня могуць быць дасягнутыя без актыўных намаганьняў абодвух бакоў. Але пры адсутнасці адэкватных інвестыцый з боку ЭЗ і, што асабліва важна, выразна акрэсленай для саміх новых суседзяў палітычнай прыхільнасці, што гарантую адэкватны пастаўленым мэтам узровень узаемадносінаў, наўрад ці можна спадзявацца, што «новыя суседзі» будуць асабліва зацікаўленыя ў стварэнні «пасу добрасуседства» з свайго боку. Акурат таму нічоганераблененне ня ёсьць альтэрнатывай для «новых суседзяў». Пытаныне толькі ў тым, ці будучы накіраваныя інвестыцыі ў іх дэмакратычную і эўрапейскую будучыню або ў стварэнне новых санітарных кардонаў.

Беларусь – важнае зъяно ў ланцугу новых суседзяў ЭЗ і, што істотна, эўрапейскі, беспасярэдні сусед Эўразіі, супольная мяжа зь якім складацьме

² Больш падрабязна аб прапановах наконт Eastern Dimension гл.: C. Guicherd, The EU and Belarus: From a Zero to a Positive Sum Game // EU and Belarus: Between Moscow and Brussels. London: The Federal Trust, 2002. P. 317–336.

найбліжэйшым часам больш за 1000 кіляметраў. У гэтых умовах узаемная незацікаўленасць у шчыльнейшых стасунках зь Беларусью з эўрапейскага гледзішча апраўдаецца толькі тады, калі меркаваць, што Беларусь застанеца назаўсёды тым, чым яна ёсьць цяпер – непрыемным з пункту гледжанья палітычных рэалій, але ня надта турбатлівым суседам. Аднак меркаваць, што рэжым Лукашэнкі і надалей забясьпечыць спакой і лад на ўсходніх межах ЭЗ, было б наўна. Беларусь будзе вымушана зъмяніцца, і ў інтарэсах ЭЗ, каб яна зъмянілася ў лепшы бок. Іначай, калі працэсы пераменаў будуць адбывацца ўва ўмовах палітычнай нестабільнасці і эканамічнага крэзысу, можна чакаць абвастрэньня ўсяго комплексу спадарожных проблемаў (такіх, як інтэнсыфікацыя незаконнай міграцыі, наркатрафіку, гандлю людзьмі і г. д.), негатыўныя наступствы якіх, безумоўна, адаб'юцца на ЭЗ.

Апрача таго, гісторычныя, культурныя, эканамічныя і чалавечыя сувязі Беларусі з краінамі – новымі суседзямі ствараюць асаблівіе інтарэс у Польшчы, Літве і Латвіі ў падтрыманні шчыльных адносін зь Беларусью. Ня будучы часткай Эўропы палітычна, у працэсе пашырэння ЭЗ Беларусь дастаткова шчыльна «ўцягваецца» ў яго эканамічна, што стварае новыя магчымасці для ўзмацнення эўрапейскага ўплыву ўнутры краіны. І, безумоўна, цэлы шэраг пытаньняў (такія, як узаемадзеянне ў абсягу транспарту, аховы навакольнага асяродзьдзя, барацьбы з злачыннасцю ці незаконнай міграцыяй) будзе непазыбежна штурхаць бакі да збліжэння.

Нарэшце, збліжэнне з новымі суседзямі – далёка не дабрачыннасць. Шматразовае павелічэнне абёмаў гандлю з краінамі Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы ў часе іх інтэграцыі ў ЭЗ стварала перадумовы для больш дынамічнага эканамічнага росту ў самім Эўразьевізе. Няма падставаў сумнявацца, што ў меру правядзення эканамічных і палітычных рэформаў Беларусь зможа стаць як рынкам збыту для эўрапейскіх кампаній, так і пунктам прызначэння іх інвестыцый.

Такім чынам, судзяняне эўрапейскай інтэграцыі «новых суседзяў» – адзінай магчымасць для ЭЗ стварыць «пас стабільнасці і росквіту» на сваіх усходніх межах. Правядзенне такой палітыкі ня ёсьць дабрачыннасцю да «новых суседзяў». Замест гэтага яе варта разглядаць як інвеставанне ў будучыню са-мога ЭЗ.

Беларусь: нэгатыўныя і пазытыўныя перадумовы для эўрапейскай інтэграцыі

Палітычны рэжым

Ці можна гаварыць сёньня пра эўрапейскую будучыню і эўрапейскія перспектывы Беларусі? Бадай як ніводная краіна ў Эўропе Беларусь сёньня далёкая ад адпаведнасці любому з капэнгагенскіх крытэраў. Корань бальшыні проблемаў – у характары палітычнага ладу краіны, асаблівасцямі якога ёсьць канцэнтрацыя абсалютнай улады ў руках презыдэнта, дэкарацыйныя характар інстытутаў прадстаўнічай улады, несвабодныя і несправядлівые выбары, цэнзура сродкаў масавай інфармацыі і адкрытае грэбаванье правамі чалавека. За апошнія два гады (з моманту пераабранання Аляксандра Лукашэнкі на пасаду презыдэнта ў 2001) назіраецца тэндэнцыя ўзмацнення жорсткасці палітычнага рэжыму і ягонай султанізацыі (узмацнення самавольства з боку адзінаасобнага кіраўніка і пабудова ўсёй систэмы ўлады за прынцыпам адданасці першай асобе). Прыкладамі такой тэндэнцыі могуць быць рэпрэсіі супраць незалежных сродкаў масавай інфармацыі і няўрадавага сэктару, уціск правоў неправаслаўных рэлігійных канфэсіяў, узмацненне палітычнага контролю ў ВНУ і спробы аднавіць систэму ідэалягічнага контролю над усім грамадзствам, што на практыцы выражаецца ў перасыльдзе іншадумства. Усё гэта прыводзіць да рэзкага скрачэння магчымасцяў для самаарганізацыі грамадзянскай супольнасці і звужэння існуючых некалькі гадоў зонаў аўтаноміі ад палітычнай гегемоніі ўлады. Варта адзначыць, што палітыка самаізяляцыі, найперш ад заходняй і эўрапейскай супольнасці, ёсьць неад'емнай часткай стратэгіі беларускіх уладаў для падтрымання аўтарытарнага контролю ўнутры краіны.

Зъмена палітычнага рэжыму і пераход да дэмакратыі ёсьць неабходнай умовай для аднаўлення і нармалізацыі адносін Беларусі з Эўропай, і толькі ў гэтым выпадку можна казаць пра якія-кольвецы пэрспектывы эўрапейскай інтэграцыі краіны. Якой бы малаверагоднай не здавалася пэрспектыва дэмакратызацыі ў найбліжэйшы час, пра яе нельга гаварыць як пра нешта неймавернае. Разам з палітычнымі тэндэнцыямі, якія паглыбляюць бездань паміж Бе-

ларусьсю і заходній супольнасцю, унутры краіны назіраюцца пэўныя сацыяльныя, эканамічныя і культурныя працэсы, якія пры іх разъвіцьці здольныя стварыць у дастаткова кароткі па гістарычных мерках прамежак часу перадумовы для пераходу да дэмакратыі (гэтыя перадумовы будуць часткова апісаныя ніжэй). Выбудова палітыкі ўзаемаадносінаў з краінай, безумоўна, павінна ўлічваць гэтую пэрспэктыву і не прымаць цяперашнія палітычныя рэаліі як канстанту. Аўтарытарны рэжым – стадыя палітычнага разъвіцьця, празь якую на працягу ранейшых дзесяцігоддзяў апрача Беларусі праходзілі многія эўрапейскія краіны (некаторыя зь іх у значна больш жорсткай форме), якія ў пэўныя гістарычныя этапы сутыкаліся зь цяжкасцямі пераходу ад патрыманіяльнай да грамадзянскай супольнасці і цярпелі на гэтым шляху паразы. Падобныя рэжымы трансфармаваліся і зынкалі ў выніку працэсаў унутранай палітычнай і сацыяльнай эвалюцыі, пры ўзьдзяльныні вонкавых фактараў, дзякуючы салідарнасці і дзеяньням вольнага съвету. У гэтым сэнсе досьвед Беларусі наўрад ці ўнікальны для Эўропы, нават нягледзячы на прыкметнае адставаныне краіны ў сваёй палітычнай эвалюцыі ад іншых краінаў, улучаючы суседзяў з падобным гістарычным лёсам. Мноства фактараў, такіх, як трансфармацыя палітычнай культуры і сацыяльнай структуры беларускага грамадзтва, паступовае вычарпаныне магчымасцяў эканамічнай сыстэмы, што склалася сёняня ў Беларусі, а таксама зъмена замежнапалітычнага кантэксту (напрыклад, адыход у мінулае рэцыдыўваў «халоднай вайны», якія захоўвалі за рэжымам Аляксандра Лукашэнкі статус «апошняй цвердзі» на шляху пашырэння НАТО на ўсход у съядомасці расейскіх палітычных элітаў), робяць такую эвалюцыю ў будучыні ня толькі верагоднай, але і неўнікнёной. У той жа час варта адзначыць адну ўнікальную (прынамсі, для рэгіёну заходняга СНД) рысу палітычнага разъвіцьця Беларусі: паколькі ў краіне толькі мае адбыцца перыяд эканамічных і палітычных рэформаў, краіна (у адрозненіні ад, напрыклад, Украіны і Малдовы) мае шанец на тое, каб філязофія і стратэгія гэтых рэформаў ад початку будаваліся на грунце прынцыпаў, якія павышалі б яе шанцы на збліжэнне з Эўропай. Пачынаючы рэформы з «нуля», Беларусь можа скрыстацца перавагай, якую маюць тыя, хто ідзе ззаду: веданыне наступстваў ажыццяўленыя альтэрнатыўных стратэгій рэформаў, балансу набыткаў і стратаў як для ўсяго грамадзтва, так і для яго асобных груп, пазбаўленыне ад ілюзіяў,

уласцівых ранейшым спробам рэформаў (напрыклад, такіх, што больш павольныя рэформы дазваляюць правесыці іх менш балюча для грамадзтва), дае шанец пазьбегчы некаторых балючых памылак у вызначэныні будучага эканамічнага і палітычнага ладу краіны і ня трапіць у інстытуцыйную інэрцыю, калі недасканалія інстытуты абрастаюць групамі інтэрэсаў, што замінаюць іх рэфармаванью, што, у сваю чаргу, выракае краіну на існаваньне ў падвешаным стане паміж дэмакратыяй і аўтарытартым, рынкам і бюрократызаванай алі гархічнай систэмай, і нарэшце, Эўропай і «постсавецкай прасторай». Будучыя рэформы – гэта шанец на ёўрапеізацыю Беларусі, які павінен быць усьвядомлены як унутры краіны, так і ў Эўропе.

Беларуская эканамічная мадэль

Няздольнасць да сёньняшняга часу стварыць дзеісную рынакавую эканоміку ёсьць адной з галоўных перашкодаў, якая робіць праблематычным ёўрапейскую інтэграцыю Беларусі. З адмовай ад рэфармавання эканомікі беларускія ўлады вы раклі эканоміку краіны на існаваньне ўва ўмовах, якія нечым нагадваюць рэаліі савецкай систэмы ў абмежаваных рамках расейска-беларускага саюзу. Беларусь у асноўным захавала старую савецкую індуст-

Гандаль Беларусі і ЭЗ -- цяперашнія і новыя чальцы (1-ая палова 2002 г.)

	Усяго, % ад агульнага аў'ёму	Экспарт, % ад агульнага аў'ёму	Імпарт, % ад агульнага аў'ёму
Зъ цяперашнімі чальцамі ЭЗ *	15,8	16,8	15,3
Зъ цяперашнімі чальцамі + новымі чальцамі ЭЗ** 28,0	34,6		21,7

* Аўстрыя, Бэльгія, Вялікабрытанія, Нямеччына, Грэцыя, Данія, Ірландыя, Гішпанія, Італія, Нідэрлянды, Фінляндыя, Францыя. З'весткі па Швэцыі, Партугаліі і Люксембургу адсутнічаюць.

** + Баўгарыя, Вугоршчына, Латвія, Летува, Польша, Славаччына, Славенія, Чехія, Эстонія. З'весткі па Мальце і Кіпры адсутнічаюць.

Крыніца: МЭС РБ.

рынную базу, амаль цалкам арыентаваную на расейскія рынкі збыту. Эўразьвяз займае нязначную ролю ў якасці гандлёвага партнёру Беларусі, пры гэтым яна зынізіцца яшчэ больш, калі адкінуць перапрацоўку і рээкспарт расейскіх энэрганосібітаў на Захад. Аднак з уступленьнем у ЭЗ новых чальцоў сітуацыя значна мяніеца.

Структурай свайго гандлю Беларусь шмат у чым нагадвае клясычную краіну трэцяга сьвету, чыімі асноўнымі артыкуламі экспарту ёсьць сыравіна і прадукцыя лёгкай прамысловасці*. Варта адзначыць, што акурат гэтыя артыкулы найчасцей падпадаюць пад антыдэмпінгавыя абмежаваныні ЭЗ, і з гэтай прычыны далучэнне краінаў Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы да Эўрапейскага Зьвязу ставіць пад пагрозу і беларускі экспарт у гэтыя краіны. Варта таксама адзначыць і мізэрную долю эўрапейскіх інвестыцый у беларускай эканоміцы, што, зрэшты, ёсьць наступствам антырынкавай эканамічнай палітыкі беларускіх уладаў, якая ў прынцыпе гамуе даплыў у краіну простых замежных інвестыцый. Такім чынам, на сёньня ў эканамічным пляне Беларусь уяўляе інтарэс для ЭЗ амаль выключна як транзытны калідор для расейскіх нафты і газу. Такая сітуацыя існавала не заўсёды. На пачатку 1990-х гг. гандлёвия сувязі Беларусі амаль пароўну разъмаркоўваліся паміж Расеяй і ЭЗ. Нельга казаць, што Эўропа не выказвала пэўнага інтарэсу да Беларусі і яе рынку. Нават у апошнія некалькі гадоў існавала пэрспэктыва рэалізацыі буйных праектаў некаторых з галоўных эўрапейскіх карпарацыяў (IKEA, Phillips ці Volkswagen), якія, аднак, скончыліся няўдачай дзеля антырынкавай палітыкі беларускіх уладаў. На пераадоленне эканамічнай бездані, якая адасабляе Беларусь ад Эўропы, спатрэбіцца даволі вялікі прамежак часу. Першым крокам у гэтым кірунку павінны стаць эканамічныя рэформы ў самой Беларусі. Толькі пасля таго, як беларуская эканоміка будзе пераведзеная на рынкавыя рэйкі, можна будзе гаварыць пра набліжэнне яе эканамічнай мадэлі да эўрапейскай, пра збліжэнне нацыянальнага і эўрапейскага заканадаўстваў,

* Аднак варта адзначыць адну цікавую драбніцу: у падобным становішчы былі і шмат якія краіны ЦУЭ перад дэмакратычнай трансфармацыяй. Яны запазычвалі заходнія тэхналёгіі толькі дзеля таго, каб паставіць свае прамысловыя тавары ў краіны РЭУ, і экспартавалі на Захад пераважна нізка-тэхналягічныя вырабы. Потым сітуацыя крута зьмянілася: напрыклад, доля высокатэхналягічных тавараў у экспарце Вугоршчыны вырасла за апошнія 15 гадоў з 6 да 50%.

стандартай і г. д., усяго таго, што дазволіць вывесыці адносіны на якасна новы ўзровень.

Гаворачы пра стан беларускай эканомікі, варта паўтарыць тое, што было сказана ў папярэдніх разьдзелах. Беларуская эканоміка асуджана на рэформы, незалежна ад таго, жадаюць гэта ўсьведамляць уладныя эліты ці не. Гэтая непазыбежнасць фармуецца як аб'ектуным станам рэчаў і немагчымасцю доўгатэрміновага падтрымання цяперашняй эканамічнай мадэлі, так і зменай вонкавых варункаў яе функцыянаваныня. У шэрагу апошніх варта назваць змену кантэксту беларуска-расейскіх стасункаў, шторобіць праблематычным далейшае падтрыманье нерэфармаванай беларускай эканомікі шляхам расейскіх прэфэрэнцыяў і ін'екцыяў бясплатнай дапамогі, узрастаньне канкурэнтнага прэсінгу на ўнутраным і вонкавых рынках, а таксама выклікі, якія ствараюцца ў выніку пашырэння ЭЭЗ і перспектывы ўступлення краінаў-суседзяў і самой Беларусі ў Сусветную гандлёвую арганізацыю. Нават цяперашні палітычны рэжым усьведамляе непазыбежнасць эканамічных пераўтварэнняў і таго, што яны могуць пазбавіць яго многіх інструменту палітычнага контролю і выклікаць палітычныя зьмены ў краіне. У той жа час Беларусь, як раней і краіны Цэнтральнай і Ўсходняй Еўропы, сутыкнецца з праблемай выбару шляху, выбару мадэлі рынковай эканомікі (паміж «ліберальнай» заходній і «бізантыйскай» перакручанай мадэльлю рынку), і ад гэтага выбару шмат у чым будзе залежаць ня толькі палітычная, але і цывілізацыйная будучыня краіны. Падтрымка ЭЭЗ будучых рынковых пераўтварэнняў у Беларусі дапаможа задаць яе рэформам цывілізаваны ўсходнія ўспехі.

Трансфармацыя палітычнай культуры і масавай съядомасці беларускага грамадзства

Няўдача першай спробы дэмакратычнай трансфармацыі Беларусі ў 1990-х гг. была шмат у чым абумоўлена станам беларускага соцыому, ягоным непрынесьцем ня проста ідэі пераменаў, але і зьмены звыклага ладу жыцця, узаемаадносін паміж дзяржавай і грамадствам і ўнутры самога грамадства. Мінулае дзесяцігодзьдзе стала пэрыядам найглыбейшай сацыяль-

най эвалюцыі, пераасэнсаваныя старых догмаў, балочага, але непазъбежнага разъвітання з ладам жыцьця, успадкованага з савецкіх часоў, і засвяеныя на ўласным досьведзе наступстваў уласнага выбару, зробленага ў ліпені 1994 г. У беларускім грамадзтве імкліва адыходзяць у мінулае антырынкавыя стэрэатыпы, узрастает разуменне неабходнасці дэмакратычных інстытутаў, зъмянняеца систэма запытаў грамадзтва да дзяржавы, зъмяншаеца грамадзкае непрыняцце сацыяльной дыфэрэнцыяцыі, павялічваеца талерантнасць да іншадумства. За апошнія некалькі гадоў можна назіраць паскарэннё гэтых працэсаў. Прыйкладам могуць быць зъмены ў палітычных арыентацыях беларускага грамадзтва, што адбыліся ўсяго толькі за паўтара году з часу правядзення прэзыдэнцкіх выбараў 2001 г. Як бачна, у вартасна-сьветапоглядным аспекте беларускае грамадзтва імкліва адыходзіць з-пад уплыву аўтарытарнай систэмы, у якой яно вымушана існаваць.

Гэтыя працэсы адбываюцца дзякуючы і наступерак аўтарытарнаму статусу, уласціваму апошнім часам адносінам грамадзтва і дзяржавы. Насуперак

Зъмена палітычных арыентацыяў беларускіх выбарцаў паміж прэзыдэнцкімі выбарамі 2001 г. і мясцовымі выбарамі 2002 г.

	Будучы прэзыдэнт павінен (лета 2001)	Дэпутат мясцовай Рады, за якога я зьбіраюся галасаць, павінен (весень 2002)
Быць прыхільнікам рынкавай эканомікі	54,0	67,3
Быць прыхільнікам плянавай эканомікі	24,1	23,0
Быць прыхільнікам падзелу ўладаў	41,1	54,2
Быць прыхільнікам канцэнтрацыі ўлады ў адных руках	34,0	38,5
Быць прыхільнікам незалежнасці Беларусі	37,5	40,9
Быць прыхільнікам саюзу з Расеяй	44,7	51,5
Быць прыхільнікам працягу курсу, які праводзіцца прэзыдэнтам	32,6	9,7
Быць прыхільнікам радыкальнай зъмены праводзінага прэзыдэнтам курсу	49,0	83,0

Крыніца: Незалежны інстытут сацыяльна-еканамічных і палітычных дасьледаваньняў.

таму, што грамадзяне ў працэсе сацыяльнага навучанья супрацьстаялі дзяржайнаму прапагандысцкаму і рэпрэсійнаму апарату, які спрабаваў затрымаць той стан, які зрабіў магчымым фармаванье цяперашняй систэмы ўлады. Дзякуючы таму, што беларусы на ўласным досьведзе маглі вывучыць альтэрнатывы дэмакратыі, суднесці іх уласныя спадзяваныні з рэальнасцю, у якой яны апынуліся.

Дэмакратызацыя масавай съядомасці і палітычнай культуры беларускага грамадзтва ёсьць неабходнай умовай ягонага дэмакратычнага і ўсходнім землякам. Гэтыя працэсы даюць падставу для аптымізму на фоне дастаткова сумнай карціны разъвіцьця палітычнага рэжыму ў краіне. Аднак дадзеныя працэсы яшчэ не дасягнулі крытычнай адзнакі, за якой усьядомленая грамадзянамі неабходнасць у пераменах наблізуе іх на дасягненне гэтых зъменаў. Па-першое, сацыяльная база аўтарытарнага рэжыму хаця і зъмяншаецца, але ўсё яшчэ ахоплівае даволі значны сэгмент грамадзтва (паводле ацэнак незалежных сацыёлягаў, прыблізна 20–30%). Па-другое, дэкляраваная бальшынёй прыхільнасць вартасцям дэмакратыі і рынку сёньня ўсё яшчэ адлюстроўвае хутчэй усьведамленыне прывабнасці карцінкі цывілізаванага ўсходнім землякам, чым успрыняцьце іх аб'ектыўнымі вартасцямі, за якія грамадзтва гатова заплаціць належную цану. Напрыклад, дэкляруючы жаданыне жыць ува ўмовах вольнай рынковай эканомікі, бальшыня грамадзянаў краіны ўсё-ткі лічыць неабходным, каб дзяржава рэгулявала цэны і забясьпечвала ім мінімальны ўзровень дабрабыту. Прыймаючы дэмакратыю, значная частка беларускага грамадзтва арыентуецца на харызматычнага лідэра, здольнага самастойна правесці неабходныя пераўтварэнні і зъмяніць сітуацыю ў краіне да лепшага. Падобныя праявы «падвойнай съядомасці» лёгка вытлумачыць як наступства паступовасці працэсаў сацыяльнай эвалюцыі, якія маюць пэўныя пераходныя стадыі. Але тое, што такія працэсы ідуць, прычым значна хутчэйшымі тэмпамі, чым можна чакаць, улічваючы рэаліі палітычнага жыцьця ў Беларусі, адмаўляець нельга.

Шмат у чым вышэйапісаная сацыяльная эвалюцыя стала магчымай таму, што Беларусь усе апошнія гады не была цалкам закрытай краінай, адгароджанай жалезнай заслонай ад ўсходніх і агульнасусветных працэсаў. Так,

паводле афіцыйнай статыстыкі, штогод ня менш траціны грамадзянаў Беларусі пакідаюць межы краіны. За межамі СНД за апошнія гады пабывалі прыблізна 40% грамадзянаў. І дарма што для бальшыні зь іх замежны турызм абмяжоўваўся камэрцыйнымі паездкамі ў Польшчу, нават такі від турызму аказваў вялікі ўплыў на сувядомасьць беларусаў, штурхая іх да крытычнага ўспрыніяцца афіцыйнай пропаганды, якая малюе жахлівія карціны ў краінах, што пайшлі далей за Беларусь у рэформах, і больш зычлівага стаўлення на палітычных і эканамічных альтэрнатываў. Гэта ў поўнай меры можна ацаніць на прыкладзе маладога пакалення, якое ў значна большай ступені пазбаўлена таталітарных догмаў і мае прыхільнасць да ідэяў эўрапейскага шляху разьвіцця краіны. Безумоўна, магчымасьць падарожнічаць, працаўаць і атрымліваць адукцыю на Захадзе, кантактавацца з пагодкамі і партнёрамі ў сеціве Інтэрнэт адыгралі тут важкую ролю (тут жа адзначым, што такія магчымасці існавалі для маладых беларусаў у значна меншай ступені, чым для іх пагодкаў у рэгёне, улучна з Украінай і нават Расеяй). Узынікненне «папяровай заслоны» паміж Беларусью і Эўрапейскім Звязам паслья ўвядзення візавага рэжыму з краінамі-суседзямі, што ўступаюць у ЭЗ, можа прывесці да таго, што гэтыя безумоўна важныя для будучыні краіны працэсы будуть ці запаволены, ці павернутыя назад.

Нацыянальная і эўрапейская самасвядомасьць

Дэмакраты не бывае бяз дэмасу. Пачуцьцё супольнага лёсу і салідарнасьці, што складае падмурок нацыянальнай самасвядомасьці, ёсьць неабходнай умовай для ўзынікнення ў соцыюме імкнення да стварэння дэмакратычных інстытутаў. Проблемай беларускага грамадзтва ёсьць не адсутнасць усьведамлення прыналежнасці да ўласнай краіны і ўспрыніяцца сябе як народу і нацыі, а хутчэй адсутнасць адзінага разумення таго, чым ёсьць Беларусь і беларускі народ. Безумоўна, працэсы кансалідацыі і разьвіцця нацыянальнай самасвядомасьці ў Беларусі ідуць ізноў-такі і насуперак, і ў нейкай ступені дзяякуючы цяперашняму палітычнаму курсу. Аднак сітуацыя далёка ня блізкая да пўннасці, і працэсы, пры альтэрнатыўных варыянтах выбару грамадзтва і элітай, могуць прывесці да супрацьлеглых вынікаў. Беларуская нацыянальная

ідэалёгія, што вызнаецца нацыянальна-дэмакратычнай контрэлітай, грунтуеца на базавай пасылцы гістарычнай прыналежнасці Беларусі і яе народу да ўсходнеславянскай цывілізацыі. У той жа час альтэрнатыўныя систэмы самаўспрыняцьця, заснаваныя на ідэях рускасці і панславізму, а таксама на ідэялягемах савецкага кансерватызму, ня толькі ставяць пад сумнеў факт існавання беларускай нацыі, але і цалкам аспрэчваюць яе прыналежнасць да Эўропы: ў мінульым і будучыні. Такім чынам, выбар быць ці ня быць Беларусі часткай Эўропы наўпраст звязаны зь яшчэ больш важным выбарам для беларускага грамадзтва: быць ці ня быць самастойнай нацыяй з уласнай дзяржаўнасцю або зынкунуць пры ад'яднанні з Расеяй.

Цяперашняя сітуацыя дастаткова парадаксальная. Беларускае грамадзтва знаходзіцца ў стане расколу, глыбіню якога можна прадэманстраваць адной лічбай: аптытаньне, праведзенае ў 1999 г., выявіла, што прыблізна роўныя часткі лічаць беларусаў самастойнай нацыяй і часткай трыйадзінага славянскага народу (адпаведна 49 і 42%). Адпаведна, у краіне застаюцца вельмі моцнымі праарасейскія настроі (прыблізна палова грамадзянаў краіны выступае за ад'яднанні з Расеяй, пры гэтым аддаючы перавагу «мяккім» варыянтам канфэдэрациі). У той жа час толькі чвэрць падтрымае інтэграцыю з усходнімі суседдамі нават у tym разе, калі яна выкліча страту дзяржаўнага суверэнітэту і незалежнасці Беларусі, і больш за дзіве траціны лічаць неабхідным захаваньне Беларусі як самастойнай дзяржавы. Усё гэта разам стварае парадаксальную сітуацыю: беларускае грамадзтва адначасова падтрымлівае супрацьлеглыя, нават узаемавыключальныя праекты ўласнай будучыні. З аднаго боку, гэта паказвае моц пэўных стэрэатыпаў, навязаных палітычнымі элітамі (напрыклад, што можна быць адначасова і незалежнымі, і інтэгравацца ў саюзную дзяржаву). З другога, беларускае грамадзтва дэмансцруе адсутнасць належнай волі і здольнасці зрабіць выразны выбар: папулярнасць якога-любыя праекту рэзка падае, калі гаворка пачынае ісьці пра цану, якую трэба заплаціць дзеля ягонай рэалізацыі.

Дадзенае цьверджаньне можна аднесці і да стаўлення беларускага грамадзтва да збліжэння з Эўрапейскім Звязам. У грамадзтве сфармавалася ўстойлівае дадатнае аблічча ЭЗ. Так, калі 60% беларусаў падтрымліваюць уступленне сваёй краіны ў Эўразія (заявжым зноўку, што прыхільнікі

аб'яднаньня ў той ці іншай форме з Расеяй менш), пры гэтым толькі 11% грамадзянаў адмоўна ставяцца да гэтай ідэі. Сярод краінаў, якія выбіраюцца масавай съядомасцю ў якасці мадэляў для перайманьня, эўрапейскія краіны (найперш Нямеччына і Польшча) устойліва займаюць вядуче месца. Але ці ня ёсьць гэты, здавалася б, нечаканы фэномэн папулярнасці Эўропы зьявай таго ж парадку, як і павышанае жаданьне краінаў ЦУЭ ўступіць у Эўразіяту акурат тады, калі пэрспэктыва іх эўрапейскай інтэграцыі здавалася не такой пэўнай? Безумоўна, і ў Беларусі, і багата ў якіх краінах усходнеэўрапейскага рэгіёну ЭЗ успрымаўся масавай съядомасцю найперш як аазыс росквіту і стабільнасці. У меру таго, як мара становілася явай, а працэс інтэграцыі выяўляў непазыбежную цяжкасці і выдаткі, звязаныя зь ім, грамадзкі аптымізм у краінах-лідэрах інтэграцыйнай гонкі прыкметна зьнізіўся (што і прадэманстравалі рэфэрэндумы ўступлення ў ЭЗ у шэрагу краінаў, дзе яўка ў дні галасаваньня была даволі нізкай). Ці захаваюць беларусы свой аптымізм да Эўропы, калі за інтэграцыю ў яе ім давядзеца заплаціць сваю цану, пытаньне даволі праблематычнае. Аднак у меру высыпіваньня ў краіне грамадзянскай супольнасці, далейшага пераасэнсаваньня жыцьцёвых і палітычных вартасцяў, непазыбежнай змены пакаленія ў фармаваньне больш устойлівых прайўрапейскіх арыентацыяў у беларускім грамадзтве цалкам магчымае. Беларусь мусіць прайсьці праз своеасабліве спаборніцтва ідэяў і бачаньня будучыні, якое прайўрапейскі лягер мае шанцы выйграць. І акурат на гэту барацьбу павінны быць скіраваныя асноўныя выслікі зацікаўленых гулькоў ўнутры Беларусі, так і за межамі: такое спаборніцтва разгортваецца ўжо цяпер.

На цывілізацыйны выбор грамадзтва значна ўплывае палітычная воля і прыхільнасць нацыянальных элітаў, калі сфармаваны кансэнсус вакол магістральнага кірунку руху краіны забясьпечвае дасягненне канчатковай мэты. Стан і статус сёньняшняй беларускай эліты, уключаючы сэгменты як афіцыйнай, так і контрэліты, наўрад ці спрыяюць іх здольнасці ставіць і вырашаць дадзеная проблемы. Афіцыйная эліта знаходзіцца пад поўным контролем прэзыдэнцкай улады, контрэліта існуе амаль выключна ў рамках паралельнага грамадзтва. І ў той жа час на арыентацыі беларускіх элітаў варта зьвярнуць увагу, калі меркаваць, што значная іх частка будзе мець уплыў на працэсы ў краіне, якія разгарнуцца

ў выніку магчымай палітычнай трансфармацыі на працягу наступнага дзесяцігодзьдзя. На сёньня эўрапейская арыентацыя дамінуе ў беларускіх контрэлітах і ўспрымаецца значнай часткай афіцыйнай эліты (якая, аднак, у штодзённай дзейнасці вымушана кіравацца афіцыйным курсам).

Аднак унутры элітаў, як і самога грамадзства, дастаткова моцныя і прарасейскія настроі. Іх узмацненне стала асабліва заўажным з прыходам да ўлады ў Рэсеі Ўладзімера Пуціна, чый курс на збліжэнне з Захадам многімі бачыцца як шанец для Беларусі вырвацца зь цяперашняга статус-кво пры дапамозе ўсходняга суседа. Як вынік, пэўнымі сіламі актыўна папулярызуецца лёзунг «разам з Расей у Эўропу» і робіцца выснова, што вырашэнне ўсіх проблемаў Беларусі, уключаючы адсутнасць дэмакратыі і міжнародную ізоляцыю, можа быць зьвязанае працэсамі ўздзеяння з Расеяй. Прыводы, якія падтрымліваюцца ўспрыманнем ўнітарнай дзяржавы, якія съведчаюць пра тое, што беларускае грамадзства таксама схіляецца да таго, што ягоны шлях на заход ляжыць праз Москву (назіраецца адначасовы рост як празаходніх, так і прарасейскіх настроў пры вельмі высокай папулярнасці самога Пуціна ў Беларусі). Стэрэатыпы грамадзкай сівядомасці (для якой у адначасовай арыентацыі як на Эўропу, так і на Рэсею няма ніякай супяречнасці) ня могуць падмяніць аб'ектыўную реальнасць, якая існуе незалежна ад таго, успрымае яе грамадзства ці не. Сапраўды, на сёньня і ў палітычным, і ў эканамічным пляне Расея значна бліжэйшая да Эўропы, чым Беларусь. Аднак бяспрэчны той факт, што Расея па сутнасці набліжаецца да сваёй мяжы ў адносінах з Захадам, мяжы, якая адлюстроўваецца ў амбекаваных магчымасцях інстытуцыйнага афармлення двухбаковых адносінаў Рэсеі і ЭЗ. Так, Расея наўрад ці калі-небудзь здолее стаць чальцом Эўразіі (гэта, дарэчы, пацвердзілі найвышэйшыя службовыя асобы Рэсеі, якія заяўлі, што Расея не імкнецца да сяброўства ў ЭЗ). Прычынай можа быць хаяць б тое, што гіпатэтычнае сяброўства ператварала б ЭЗ з Эўрапейскага ў Эўраазіяцкі Зьвяз зь пераважнай роліяй Рэсеі калі не ў эканамічным, то ў палітычным аспекте, да чаго Эўропа наўрад ці будзе гатовая. Ня варта забывацца і пра тое, што сёньняшнія пацяпленні ў адносінах Рэсеі і ЭЗ стала магчымым ня столькі дзяякуючыя прагрэсу ў справе пабудовы дэмакратыі і грамадзянскай супольнасці ў першай, колькі дзеля таго, што на некаторыя відавочныя праблемы ў гэтых сферах (асабліва ў справе правоў

чалавека і павагі да свабоды слова) на Захадзе часам заплюшчаюць вочы. Перанос расейскай мадэлі «кіраванай дэмакратыі» не гарантует дэмакратычнага шляху развіцця нават у такой досьць дэфектыўнай мадэлі, як у Беларусі: у самой Рasei існуе багата анклаваў бюракратычнага фэадалізму, якія кіруюцца прыблізна так, як і лукашэнкаўская Беларусь. Акрамя таго, апошняя некалькі гадоў паказалі, што новае «празаходніе» кіраўніцтва Крамлю і, у прыватнасці, сам прэзыдэнт Rasei Ўладзімер Пуцін не выкарысталі свайго ўплыву на Беларусь, каб пакласці канец аўтарытарнай палітыцы Лукашэнкі, і выкарыстоўваюць цік выключна дзеля таго, каб падштурхнуць Беларусь да ўступлення ў склад Rasei. На практицы Расея ня выказала зацікаўленасці нават у трансмісіі сваёй дэфектыўнай мадэлі «кіраванай дэмакратыі» ў Беларусь. Яшчэ менш падставаў застаецца для меркаванья, што Расея здолее падштурхнуць Беларусь да інтэграцыі з Эўропай.

Такім чынам, гіпатэтычны шлях «у Эўропу праз Расею» будзе для Беларусі кароткім і па сутнасці пазбавіць яе ўласнай эўрапейскай будучыні. Аб'яднаныне з усходнім суседкам у рамках Саюзу Беларусі і Rasei здымае само пытаньне з парадку дня, бо яно будзе вырашацца выключна ў роўніцы расейска-эўрапейскіх узаемаадносін, якія будуць будавацца выхадзячы з рэаліяў краіны, што не ўсьведамляе сябе ў поўнай меры часткай Эўропы і абмяжоўвае ўласныя пэрспэктывы інтэграцыі ў ЭЭ дзеля свайго эўраазійскага статусу. І хаця збліжэнне Rasei з ЭЭ можна ацэньваць толькі дадатна, для Беларусі яно павінна стаць дадатковым шанцам для эўрапейскай інтэграцыі ўласнай краіны, а не падставай для яе канчатковага зынішчэння.

Глыбокі крызис у расейска-беларускім саюзе, шмат у чым выкліканы несумяшчальнасцю палітычных і эканамічных мадэляў дзяржаў краінаў, стварае новыя магчымасці для самой Беларусі, бо ён прадухіляе незваротную страту дзяржаўнага суверэнітэту краіны, чым стварае ўмовы для ўласна беларускага выбару. Беларуска-расейская інтэграцыя яшчэ не зайдла так далёка, каб зрабіць размовы пра эўрапейскую будучыню бессенсоўнымі. (Дастаткова прывесці некалькі прыкладаў: Расея займае толькі сёмае месца ў сьпісе асноўных краініцаў замежных інвестыцыяў для Беларусі, а абаём расейскіх інвестыцыяў у Летуве амаль у чатыры разы перавышае аналягичны паказынік для Беларусі; апрача таго, пад канец 2003 г.

стала відавочна, што ўсе велічныя расейска-беларускія інтэграцыйныя ініцыятывы, такія, як афармленыне саюзу праз канстытуцыйны акт, увядзенне адзінай валюты ці прыватызацыя беларускай нафтхіміі расейскімі манаполіямі, так і засталіся на паперы.) Такім чынам, канчатковы геапалітычны выбар Беларусьсю яшчэ ня зроблены. І гэты выбар яшчэ можа быць зроблены на карысцьць эўрапейскага шляху.

Сытуацыйная геамэтрыя

Падводзячы вынікі аналізу перадумоваў для эўрапеізацыі і эўрапейскай інтэграцыі Беларусі, можна зрабіць дастаткова парадаксальную высьнову: апошня разбураюча дзеяньнімі палітычнага рэжыму ў краіне, але ў доўгатэрміновай пэрспэктыве ствараюца наноў непазыбежнай лёгікай сацыяльнай трансфармацыі, якую ня можа спыніць нават супраціў цяперашніх улады. У якасці пазытыўных і спадзеўных у добўгатэрміновай пэрспэктыве фактараў можна вылучыць кардынальныя зруші ў палітычнай культуры грамадзства, рост празэўрапейскіх настроў, пашырэнне, няхай крыху павярхоўнае, вартасцяць, якія ў будучыні могуць скласыці падмурак найшчыльнейшага ўзаемадзеяння Беларусі і ЭЗ, усьведамленыне вартасці эўрапейскага шляху ў найшырэйшым сэнсе значнай часткай беларускіх элітаў. Фактарам, які ўскладняе выбар стратэгіі ўзаемадзеяння паміж Беларусью і ЭЗ, ёсьць няпэўнасць далейшага разьвіцця самой краіны. Аднак гэтая няпэўнасць закранае не саму магчымасць палітычных і эканамічных зьменаў у краіне (што ўяўляеца непазыбежным), а хутчэй выбар шляху ў выніку непазыбежнай трансфармацыі. Ізноў паўторым: калі заяўленыя мэты стварэння пасу прыязных, стабільных і дэмакратычных дзяржаваў сапраўды ёсьць мэтай палітыкі ЭЗ што да «новых суседзяў», то яны прадугледжваюць высокую ступень уцягнутасці «новых суседзяў» у працэс іх рэалізацыі, прычым ня толькі ў будучыні, але і цяпер.

Эўропа і Беларусь — зь мінуўшчыны ў будучыню

Кароткі агляд узаемадачыненъяў

Перш як казаць пра пэрспэктывы і стратэгіі для будучыні, варта прааналізаваць цяперашні стан рэчау у эўрапейска-беларускіх узаемінах. Разьвіцьцё адносінаў Беларусі з Эўразіязам і, у шырэйшым кантэксце, з эўрапейскімі наднацыянальнымі інстытутамі ў апошняе дзесяцігодзідзе беспасярэдне абумоўлівалася дынамікай палітычнага разьвіцьця ўнутры самой Беларусі. Абвяшчэнне незалежнасці ў 1991 г. і кароткі пэрыйяд адкрыласяці і адноснай дэмакратызацыі ўнутрыпалітычнага жыцьця ў новай незалежнай дзяржаве спрыялі разьвіцьцю і ўмацаванью партнэрскіх адносінаў паміж Беларусью і эўрапейскімі інстытутамі. Краіна ў съціслы тэрмін стала чальцом Арганізацыі бяспекі і супрацоўніцтва ў Эўропе і атрымала статус спэцыяльнага запрошанага ў Радзе Эўропы. Падпісаныне дамовы аб партнэрстве і супрацоўніцтве з ЭЗ у 1994 г. і рамкавага гандлёвага пагаднення з ЭЗ у 1995 г. спрыялі ўзмацненню палітычных і эканамічных контактаў Беларусі з Эўрапейскім Звязам. Аднак у цэлым варта прызнаць, што стасункі паміж ЭЗ і Беларусью на выйшлі на высокі ўзровень і не прывялі да ўсталяванья шчыльных узаемаадносінаў, якія дазволілі бы Эўразіязам стаць уплывовым вонкавым гульцом, які мае важкі ўплыў на палітычныя і эканамічныя працэсы ўнутры краіны. Прычынай таму была перадусім узаемная адсутнасць інтарэсу да шчыльнейшых дачыненъяў.

І ўжо неўзабаве зьмена палітычнай сітуацыі ў краіне выклікала замарожванье і нават разбурэнне гэтых контактаў і сувязяў. Спаўзанье Беларусі да аўтарытарызму, якое пачалося пасля абрачнія прэзыдэнтам Аляксандра Лукашэнкі ў 1994 г., рэзка абвастрыла адносіны паміж бакамі ўва ўсім спектры пытаўніцтва двухбаковага супрацоўніцтва. Разбурэнне зародкаў дэмакратычных інстытутаў і рынковай эканомікі прывяло да згарнення контактаў і спрыяла вонкавапалітычнай ізоляцыі Беларусі, на што палітычны рэжым у Менску ішоў съядома ў мэтах узмацнення аўтарытарнай сістэмы ўнутры краіны. У 1995 г. Беларусі было адмоўлена ў паўнапраўным сяброўстве ў Радзе Эўропы з прычыны

недэмакратычнага харктару парлямэнцкіх выбараў таго году. Рэзкае абвастрэнне сътуацыі з правамі чалавека выклікала замарожванье дамоваў аб партнэрстве і гандлю ў 1996 г. Вынікам канстытуцыйнага рэфэрэндуму, які фармальна зруйнаваў рэшткі дэмакратычных інстытутаў і замацаваў състэму пэрсанальнай прэзыдэнцкай улады, стала пазбаўленне Беларусі статусу спэцыяльнага запрошанага ў Радзе Эўропы ў 1997 г. Адносіны паміж Беларусью і ЭЗ былі фактывічна замарожаныя. У пэрыяд 1997–1999 гг. палітыка Эўразіі вязу што да Беларусі ня шмат адрознівалася ад стратэгіі «выбарачных кантактаў», якую рэалізоўвалі ЗША. Такая палітыка прадугледжвала ізоляцыю афіцыйнага Менску і наладжванье ўзаемадносінаў з структурамі грамадзянскай супольнасці.

Палітыка ізоляцыі ня толькі не прынесла адчувальных вынікаў, а хутчэй паспрыяла ўзмацненню аўтарытарнай състэмы ў Беларусі. Прычынай службыла сама арганізацыя беларускай улады і яе ўзаемнаў з грамадзствам, у рамках якіх гандлёвый, культурны і чалавечыя сувязі з заходнім съветам (прычым нават неабавязкова палітычныя) разглядаюцца як фактары падрыву існай състэмы ўлады. Акурат таму беларускія ўлады самі рабілі съядомыя заходы для выцяснення ўласнай краіны з эўрапейскай прасторы. Прыкладам можа быць гвалтоўнае высяленне дыпляматычных прадстаўніцтваў з уласных рэзыдэнцыяў у 1998 г., што справакавала адкліканье амбасадараў і замарожванье двухбаковых адносінаў з асноўнымі заходнімі краінамі амаль на год. Амаль адзінай магчымасцю для кантактаў і дыялёгу заставалася Кансультатыўна-назіральная група АБСЭ, створаная ў 1997 г. у выніку беспрэцэдэнтнага дыпляматычнага ціску на афіцыйны Менск. Аднак і яе дзейнасць сабавалася ўладамі, якія абвінавачвалі КНГ АБСЭ ўва ўмашальніцтве ў палітычную барацьбу на баку апазыцыі, вынікам чаго стала яе выцясненне з Беларусі на працягу 2001–2002 гг. Новая місія АБСЭ, адчыненая ў 2003 г., была дапушчаная толькі пасля таго, як яе мандат быў істотна абмежаваны. Згарненне палітычных кантактаў замінала і ўзаемадзеянню ЭЗ з беларускім грамадствам. Так, у 2002 г. была цалкам спынена праграма TACIS на тэрыторыі Беларусі дзеля адмовы ўраду краіны вызваліць фінансаванье, выдзеленае на яе патрэбы, ад падаткаабкладанья. Паслядоўная

адмова ад разгляду пытаньня дазваляе зрабіць выснову, што беларускія ўлады пайшлі на такі крок съядома.

Варта падрабязней спыніцца на практыцы і выніках ажыцьцяўленняння праграмы TACIC у Беларусі. У перыяд з 1991 да 1999 г. Беларусі была аказаная дапамога ў рамках гэтай праграмы ў памеры 56 млн. ёура, прычым 51 млн. – да 1996 г. (меншыя сумы былі дадзеныя толькі Кіргізіі, Таджыкістану і Туркмэністану). Яшчэ 5 млн. ёура выдаткована ў 2000 г. у рамках праграмы разьвіцця грамадзянскай супольнасці³. Такім чынам, мізэрная сума ў 10 млн. ёура была выдаткована па вяртанні да аўтарытарызму, калі Беларусь (дакладней, сілы, якія імкнуцца вярнуць краіну на шлях дэмакратыі) мела найбольшую патрэбу ў падтрымцы. Дзіўна, але і гэтыя праграмы здолелі даць рэальны ўзвод і спрыялі пабудове мастоў паміж Беларусью і Эўропай. Удалымі прыкладамі выкарыстання гэтых сродкаў могуць быць праект „Belarus Economic Trends”, які спрыяў стварэнню інтэлектуальнага таварыства эканамістаў-рыначнікаў; стварэнне ў Менску Цэнтру эўрапейскай дакумэнтациі, што дало штуршок эўрапейскім дасьледаваньням у Беларусі; дапамога ў стварэнні першых у краіне школаў „Master of Business Administration” пры Беларускім дзяржаўным універсітэце і Інстытуце прыватызацыі і мэнеджменту; праграмы „institutional twinning” паміж беларускімі і заходнімі ўніверсітэтамі. Як будзе патлумачана ніжэй, уяўляеца даволі абсурдным, што падчас кампаніяў аказаныя ціску на ўлады Беларусі згортваюцца *такія* праграмы.

Ува ўзъніклай сітуацыі палітычнага вакууму ўва ўзаемінах паміж Беларусью і ЭЗ востра адчуваеца і дэфіцит канцептуальных падыходаў, якія дазволілі б палепшыць адносіны. На сёньня Эўрапейскі Звяз прытрымліваеца стратэгіі пакрокавага ўзаемадзеяньня, г. зн. пашырэнне контактаў зь Беларусью ажыцьцяўляеца адэкватна дзеяньням саміх беларускіх уладаў, накіраваных на лібералізацыю палітычнага жыцьця і паляпшэнне сітуацыі з правамі чалавека. Гэта стратэгія крыху адрозніваеца ад палітыкі «выбарачных контактаў» (ізолявання афіцыйнага Менску і ангажавання з грамадзянскай супольнасцю і апазыцыйнымі коламі), якой у асноўным прытрымліваюцца ў адносінах зь Беларусью ЗША. Абедзьве стратэгіі, аднак, на сёньня ёсьць дастаткова безвыніковымі.

Няўдачу і стратэгіі «выбарачных кантактаў», і стратэгіі «пакрокавага ўзаемадзеяньня» можна, як гэта ні парадаксальна, патлумачыць тым, што абедзьве яны заснаваныя на адной лёгіцы. Першая прадугледжвае пазбаўленыне афіцыйнага Менску дабротаў і перавагаў, якія апошні, мяркуючы па ўсім, хацеў бы атрымаць. Другая прадугледжвае наданыне гэтых самых перавагаў, якія разраблянінікі дадзенай стратэгіі лічаць істотнымі для беларускіх уладаў. І ў тым, і ў другім выпадку пераацэнваецца важкасць дадзеных дабротаў і перавагаў для рэжыму Лукашэнкі. Істотная розніца гэтых стратэгіяў палягае ў тым, што першая бачыць сваім галоўным партнёрам грамадзянскую супольнасць, другая нацэльваеца на больш канструктыўную супрацу з афіцыйнай уладай. Аднак стаўка на апанэнтаў улады ператварыла стратэгію «выбарачных кантактаў» у рэаніматара паралельнага грамадзтва, якое атрымала ў свой час дастаткова моцную падтрымку, што ў шмат у чым нівеліравала пабуджальныя матывы да выходу з сацыяльнай самаізаляцыі.

Што да «пакрокавай стратэгіі», то яе нэгатыўным бокам ёсьць той факт, што афіцыйнаму Менску вельмі праста зьвесьці ўплыў ЭЗ на ўнутраныя працэсы ў краіне да мінімуму: для гэтага досыць нічога не рабіць. Больш за тое, як толькі беларускія ўлады робяць крокі пагаршэння палітычнага клімату ў краіне, ЭЗ зъмяншае свой узровень прысутнасці ў Беларусі і фактычна спрыяе таму, чаго дамагаеца беларускі рэжым. Напрыклад, згарненыне праграмаў тэхнічнага судзяе́ння Беларусі аўтаматычна звужае кола інтэлектуальных і дзелавых кантактаў грамадзянскай супольнасці, канструктыўна настроеных прадстаўнікоў дзяржаўнага апарату, бізнэсу, інтэлектуальнай супольнасці. Парадаксальна, але ад таго, што праграмы ТАСІС у Беларусі былі згорнутыя, значна менш пацярпелі ўлады, што недалічыліся некалькіх сот тысячаў эўра падатковых збораў, чымся тыя колы ў Беларусі, якія арыентаваны на рэформы і перамены. Тут варта пракаментаваць і сталія для эўрапейскіх палітыкаў аксіёмай выказваныні накшталт: «прагрэс у адносінах зь Беларусью немагчымы, паколькі Беларусь с'вядома самаізлюеца». З таким падыходам можна пагадзіцца толькі тады, калі разумеець пад Беларусью некалькі дзясяткаў прадстаўнікоў палітычнага рэжыму, ці лічыць, што апошнія ў поўнай меры выконваюць волю ўсіх грамадзянаў Беларусі. Паколькі такія меркаваныні глыбока памылковыя, палітыка «ізаляцыі з прычыны

самаізялці» прыкрывае найперш адсутнасць інтэресу і жаданьня дзеяць, а таксама і прыкрыю адсутнасць салідарнасці з тымі сіламі ўнутры краіны, якія наўпраст ці ўскосна працуяць на дэмакратычную і эўрапейскую будучыню Беларусі.

Падсумоўваючы, можна сказаць, што абедзьве стратэгіі прадугледжвалі ў якасці сваіх партнераў толькі вузкія сэгменты (альбо апазыцыю, альбо афіцыйныя ўлады). У той жа час аніводная з стратэгіяў ня можа быць рэалізаваная без актыўнага ўдзелу і сапраўднага інтэресу шырэйших слоў беларускага грамадзтва. Таму беспасярэднє ўмяшаныне ў беларускую палітыку на баку якой-любыя палітычнай сілы ня ёсьць мэтай такіх вонкавых актараў, як ЭЗ, найбольш плённай формай узаемадзеяньня зь Беларусью можа стаць стварэньне пэўных умоваў для палітычных, эканамічных і сацыяльных зъменаў. Мэта такога падыходу гранічна простая: зъмена кругагляду і ладу жыцця беларусаў, адкрыццё імі для сябе Эўропы, усъведамленыне сваёй прыналежнасці да яе, што спрыяла б фармаванню сацыяльнага попыту на зъмены. Было б зусім няправільна трактаваць пэўныя крокі дзеля дасягнення гэтых мэтаў як праяву паблажлівасці да рэпрэсіўнага рэжыму, ягонае ўхваленыне і легітымізацыю толькі таму, што для гэтага спатрэбіцца паширэнне кантактаў зь беларускімі ўладамі ці выдзяленыне нейкіх фінансавых сродкаў дзяржаўным органам.

Важным элемэнтам такога падыходу можа стаць інтэнсіфікацыя непалітызаваных эканамічных, сацыяльных, адукацыйных, культурных і г. д. праграмаў вонкавых звязкаў дыяды «ўлада + апазыцыя». Канечне, цяжка ўявіць, што ЭЗ ці які-любы іншы вонкавы актар створыць фінансавыя і лягістычныя ўмовы для таго, каб эўрапейскія вартасці дайшлі да кожнага працоўнага, селяніна ці студэнта. Ідзецца пра іншы шлях, сутнасць якога – дапамагчы беларусам дапамагчы самім сабе (у тым ліку і ў збліжэнні з Эўропай). Формай такой стратэгіі можа быць цэлы комплекс праграмаў, накіраваны на разъвіццё прафесійнага, інтэлектуальнага і дзелавога патэнцыялу („capacity building“), а таксама міжнародных кантактаў экспертаў, журналістаў, навуковых супрацоўнікаў, прадстаўнікоў бізнесу і эканамічных колаў сярэдняга зывяна, г. зн. усіх тых, хто ўжо ёсьць ці будзе ў будучыні полісі- і апініёнмэйкерамі і хто стане матарам будучых дэмакратычных

пераўтварэннія ў краіне. Патэнцыйны эфект ад інвестыцыяў у такіх людзей можа быць агромністы.

Стратэгія збліжэння і інтэграцыі — папярэдняя візія

Як ужо адзначана вышэй, было б абсолютна недальнабачна меркаваць, што пераход Беларусі да дэмакратіі ў агляднай перспектыве немагчымы, і таму існы харктар эўрапейска-беларускіх узаемінаў павінен быць замарожаны на няпэўны тэрмін. Ці можа ЭЗ дапамагчы Беларусі стаць дэмакратычнай і эўрапейскай дзяржавай, і калі так, то як? У адказе на гэтыя пытанні мы прытрымліваемся памяркоўна аптымістычнага сцэнару, які прадугледжвае, што палітычныя зымены ў Беларусі адбудуцца ўжо цягам гэтага дзесяцігоддзя. Калі канчатковай мэтай збліжэння ёсьць эўрапейская інтэграцыя, то на шляху да яе можна прадбачыць трыв часавыя адцінкі. Першы — ад цяперашняга стану да моманту трансфармацыі палітычнага рэжыму, падчас якога можна будзе стварыць сацыяльныя перадумовы для правядзення ў Беларусі паўнамаштабных рэформаў. Другі — ад моманту пераменаў да кансалідацыі палітычных і эканамічных рэформаў, падчас якога правядзенне рэформаў дапаможа Беларусі наблізіцца да капэнгагенскіх крытэраў. Нарэшце, трэці этап — этап уласна інтэграцыі.

Да аднаўлення ў Беларусі дэмаракратычных інстытутаў найбольш істотнай дапамогай ЭЗ для дэмаракратызацыі краіны можа стаць максимальнае судзейнне разъвіцьцю тых пазытыўных сацыяльных тэндэнцыяў, якія можна назіраць ужо сёньня і якія ў будучыні могуць зрабіць дэмаракратычную трансфармацыю ў Беларусі немінучай. Другое важнае заданыне — падтрыманьне і захаваньне тых контактаў і сувязяў, якія ўжо назапашаны і могуць быць абмежаваныя ў выніку пашырэння Эўрапейскага Звязу. Гаворка ідзе пра гандлёва-еканамічныя ўзаемаадносіны, памежнае супрацоўніцтва, чалавечыя, дзелавыя і інтэлектуальныя контакты, узаеміны грамадзянскіх супольнасцяў.

У контактах з афіцыйным Менскам ЭЗ варта прытрымлівацца дастаткова прагматычнай палітыкі, якая б ня ўцягвала Беларусь у яшчэ большую міжнародную ізоляцыю і не выклікала яшчэ большую антаганізацыю адносінай. Палітычныя супяречнасці, якія намножыліся паміж Беларусью і ЭЗ, не павінны стаць

перашкодай для разьвіцця супрацы ў барацьбе з галечай, наступствамі чарно-быльской катастроfy і ўзаемаадносінаў у пытаньнях, якія закранаюць супольныя праблемы, напрыклад, бяспеку, барацьбу з арганізаванай злачыннасцю, наркатрафік, гандаль людзьмі.

У той жа час беларуская рэчаіснасць такая, што для разьвіцця чалавечых, культурных, адукатычных, навуковых сувязяў і г. д. цяжка абысьціся без узаемадзеяння і нават ангажавання з афіцыйнымі ўладамі. Патэнцыйны эфект пашырэння контактаў у гэтых кірунках дастаткова вялікі, каб дзеля іх разьвіцця ісці на пэўныя саступкі беларускім уладам альбо, у выпадку, калі апошня будуць жорсткі іх абмяжоўваць і не ісці ні на якія кампрамісы, выкарыстоўваць як пляцоўку для контактаў сумежныя краіны. Варта адзначыць, што шэраг няўрадавых арганізацый Польшчы, Чэхіі і іншых краінаў Усходняй Эўропы ўжо актыўна працуе ў гэтым кірунку і іх падтрымка стала б важкім элемэнтам беларускай палітыкі Э3.

Пэрспектывным кірункам уяўляеца і пашырэнне контактаў зь беларускімі элітамі, як прадстаўнікамі дзяржаўнага апарату сярэдняга звяза (у рамках пазначанай вышэй стратэгіі „capacity building“), так і існымі і патэнцыйнымі аўтапномнымі сэгментамі, якія не знаходзяцца пад беспасярэднім уплывам дзяржаўнага апарату (напрыклад, незалежныя дэпутацкія групы на ўзроўні парлямэнту і мясцовых Радаў). Іх формай могуць стаць розныя навучальныя праграмы, дапамога ў разьвіцці інтэлектуальных таварыстваў і дыскусійных форумаў, адукатычных контактаў (*“study visits”*) і г. д.

Разьвіццё эканамічных узаемінаў паміж Э3 і Беларусью – ключавы фактар, які можа забясьпечыць большую ўцягнутасць Беларусі ў эўрапейскія працэсы і павялічыць узаемную зацікаўленасць бакоў у інтэграцыі. Для разьвіцця гандлёвых узаемаадносінаў паміж Э3 і Беларусью неаценнную ролю можа адыграць падтрымка ўступлення Беларусі ў Сусветную гандлёвую арганізацыю, што зможа зьніць мноства пытаньняў у двухбаковых эканамічных адносінах (накшталт антыдэмпінгавых рассяльедаваньняў), а таксама спрыяць інтэграцыі Беларусі ў эўрапейскую эканоміку. Наступным важным кірункам эканамічнага ўзаемадзеяння можа стаць разьвіццё сярэдняга і малога бізнесу ў Беларусі, дапамога беларускаму бізнесу ўва ўсталяваныні контактаў з эўрапейскім парт-

нэрамі, а таксама судзейнъне пранікненъю эўрапейскага бізнесу ў Беларусь (напрыклад, празь дзейнъня ў Беларусі свабодныя эканамічныя зоны).

Збліжэнъне Беларусі і Эўропы будзе немагчымым без разьвіцца чалавечых контактаў, культурных сувязяў і доступу да інфармацыі. Улічваючы той факт, што цяперашнія ўлады імкнуща максымальна абмежаваць як контакты грамадзянаў з вонкавым съветам, так і іх права на атрыманьне інфармацыі, важным кірункам узаемадзеяньня можа стаць разьвіцца ёадукацыйных контактаў, прызначэнъне стыпэндыяў, стажаў, сэмінараў, падтырмка эўрапейскіх адукатыўных праграмаў, курсаў, бібліятэкаў і цэнтраў, эўрапейскіх грамадзянскіх ініцыятываў, пашырэнъне ўзаемадзеяньня з супольнасцямі інтэлектуалаў, што працуюць над праблемамі ўзаемаадносінаў Эўразьвязу і Беларусі ды праблемамі эўрапейскай інтэграцыі.

Важным кірункам разьвіцца чалавечых контактаў можа стаць і разьвіцце памежнага супрацоўніцтва (найперш у рамках эўрапарэгіёнаў). Лібэралізацыя візвага і міграцыйнага рэжымаў у памежных раёнах дапамагла б захаваць тыя сувязі з рэгіёнамі новых чальцоў ЭЗ, якія існавалі на працягу доўгага часу. У межах памежных рэгіёнаў мэтазгодна ўвесці эксперыментальныя мэханізмы часовага працаўладкаванння для мінімізацыі праблемаў, якія можа стварыць незаконная міграцыя. Нарэшце, яшчэ адным аспектам рэгіянальнага супрацоўніцтва можа стаць разьвіцце транспартнай і турыстычнай інфраструктуры ў памежных рэгіёнах.

Нарэшце, яшчэ адным важным кірункам узаемадзеяньня можа стаць і ўзмацненне падтырмкі разьвіцца грамадзянскай супольнасці ў Беларусі, узаемадзеяньня беларускай і эўрапейскай грамадзянскіх супольнасцяў, а таксама падтырмка незалежных сродкаў масавай інфармацыі, у прыватнасці, заахвочванніх іх інфармаваць насельніцтва краіны пра Эўразьвяз і працэсы, якія ў ім адбываюцца.

Для рэалізацыі падобных праектаў варта было б аднавіць і нават пашырыць згорнутыя праграмы тэхнічнай дапамогі і разьвіцца грамадзянскай супольнасці ў рамках ТАСІС, нават калі гэта запатрабуе пэўных выдаткаў (напрыклад, выплаты падаткаў). Некаторыя магчымасці могуць быць адкрытыя праграмамі Эўрапейскага інстытуту дэмакратыі і правоў чалавека і праграмай ТЭМПУС, а таксама

ў рамках праграмаў іншых эўрапейскіх інстытутаў (напрыклад, як АБСЭ), дзяржавных і няўрадавых фондаў, двухбаковай дапамогі і г. д.

Далейшыя этапы збліжэння Беларусі з ЭЗ можна апісаць толькі з улікам часавага адцінку, у які можа адбыцца пераход Беларусі да дэмакратыі. Тут мы ізноў выходзім з сцэнару, які прадугледжвае магчымасць кардынальных палітычных зьменаў у краіне ў гэтым дзесяцігодзіндзе. Дэмакратычная трансфармацыя ў Беларусі створыць магчымасці для якасна новых узаемаадносін паміж ЭЗ і Беларусью, а таксама адкрые новыя далягляды такога ўзаемадзеяння. Досьвед папярэдніх дэмакратычных трансфармацыяў у рэгіёне паказвае, што зьмена старога палітычнага рэжыму не гарантуе ўстойлівага і паступальнага разьвіцця па траекторыі, якая вядзе да пабудовы цывілізаванага дэмакратычнага грамадзтва. У гэтым сэнсе для Беларусі з усёй вастрыней паўстане пытаньне выбару шляхоў, арыенціраў ня толькі ў вонкавай палітыцы, але і ў пытаньнях унутранай перабудовы краіны, выбару мадэлі ў рынку, дэмакратычнага ладу і г. д. Гаворка йдзе пра тое, ці здолее Беларусь перайсьці беспасярэдне да пабудовы ліберальнай дэмакратыі заходняга тыпу, ці ёй давядзецца, як цяпер іншым «новым суседзям», прайсыці праз заганнія шляхі «кіраванай дэмакратыі» і «перакручанай рынковай эканомікі». У выпадку, калі падзеі пойдуть за пэсымістычным сцэнарам, Беларусь можа канчаткова згубіць шанец на эўрапейскую будучыню.

У гэтым кантэксце ЭЗ можа аказаць неацэнную дапамогу Беларусі ў фармаванні інстытутаў, здольных забясьпечыць якасць ўстойлівасць дэмакратыі і рынковай эканомікі, збліжэнне палітычнага, эканамічнага і сацыяльнага ладу краіны з эўрапейскімі стандартамі. Канкрэтнымі кірункамі дзеянісці можа быць тэхнічнае судзейнне ў ажыццяўленыні палітычных і эканамічных рэформаў. Напрыклад, для фіксавання будучыні Беларусі як эўрапейскай дэмакратычнай дзяржавы важную ролю можа адыграць экспэртная дапамога ў канстытуцыйнай рэформе і фармаванні дэмакратычных інстытутаў, выпрацоўцы новага заканадаўства, якое рэгулюяцьме як дзеянісць дзяржавы і яе ўзаемаадносіны з грамадствам (заканадаўства аб дзяржаўнай службе, доступу да інфармацыі, забесьпячэнні грамадзянскага кантролю над славымі структурамі) і г. д. Асаблівую ўвагу, улічаючы наступствы аўтарытарнага рэжыму, варта звярнуць

на дапамогу ў рэфармаваньні судовай систэмы і мясцовага самакіраваньня, трансъляцыі досьведу краінаў Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы, якія яшчэ нядаўна сутыкаліся з падобнымі проблемамі. Дапамога ў ажыццяўленыні эканамічных рэформаў можа сумяшчаць тэхнічны (судзейнне ў фармаваньні рынковых інстытутаў, распрацоўцы прыватызацыйных праграмаў, праграмаў рэфармаванья асобных галінаў, напрыклад, банкаўскага сектару ці сельскай гаспадаркі, рэформе заканадаўства, што рэгулюе эканамічныя адносіны) і фінансавы кірунак (стварэнні «страховачных мэханізмаў» на першым этапе рэформаў шляхам наданнія стабілізацыйнага фонду, адкрыццё крэдытных ліній для выдзялення гандлёвых і інвестыцыйных крэдытаў і г.д.). Сэнс эўрапейскага судзеяння беларускім рэформам у тым, каб яны максымальна набліжалі Беларусь да стандартаў Эўразьвязу ў кожным аспекте палітычных і эканамічных пераутварэнняў.

Найважнейшым фактарам дапамогі беларускім рэформам павінна стаць ня толькі тэхнічная, але і іх палітычная падтрымка, пра якую съведчыла б гатовасць самога ЭЗ выразна акрэсліць новыя вэктар стратэгічных узаемадносінаў, які адкрыў бы новыя перспективы для беларускага грамадзтва, стымуляваў бы эліты да правядзення глыбайшых рэформаў. Практычнай праявай такай падтрымкі ў кароткатэрміновай перспектыве сталі б лібералізацыя гандлю і візвага рэжimu, што дало б магчымасць максымальна паширыць грамадzkую базу падтрымкі эўрапейскага шляху разьвіцца для Беларусі. Найважнейшым стратэгічным крокам для Беларусі стала б вызначэнніе ўмоваў і часавай перспективы, у якіх было б магчымым падпісанье пагаднення пра асацыяванье Беларусі з ЭЗ. У гэтым выпадку стане магчымым пераход ад тэхнічнай дапамогі беларускім рэформам (паводле той, якая аказваецца ў межах праграмы ТАСІС ці міжнароднымі фінансавымі ўстановамі) да новых формаў праграмаў, падобных да праграмаў PHARE для краінаў—кандыдатаў на ўступленні ў Эўразьвяз ці праграмы CARDS у рамках пагаднення аб стабілізацыі і асацыяцыі на Балканах.

Нарэшце, трэці этап, у выпадку рэалізацыі двух папярэдніх, павінен прывесці да ўсталявання трывальных інстытуцыйных узаемасувязяў паміж Беларусью і ЭЗ і прыняцца Беларусью «acquis communitaire». На цяперашні момант цяжка

меркаваць, ці здолее Беларусь нарэшце стаць чальцом Эўразьвязу. Аднак варта памятаць, што час мяньяе межы магчымага. Сёньня размова пра будучыню Беларусі ў Эўропе ня менш правамерная, чым размова пра эўрапейскую інтэграцыю цэнтральна- і ўсходнезэўрапейскіх краінаў паўтара дзесяцігодзідзя таму. Сёньня гэтыя краіны стаяць на парозе далучэння да ЭЗ. Няма падставаў лічыць, што Беларусь ня здолее прайсьці гэткі ж шлях у будучыні.